

sót, szempontjaival sem értünk mindig egyet. De olyan gazdag információs és eszmei anyagot tartalmaz, hogy a szerző jártasságát és alaposágát elkell ismernünk. (G. F.)

A SZAZ ÉVE HALOTT PUSKIN. Puskin Alexander Szergejevics olyan időben lépett elő irodalmi alkotásaival, amikor nagy szellemek számára nem volt hely Oroszországban. I. Sándor, majd I. Miklós uralkodása a politikai és kulturális regresszió nem szűnő fokozását jelentette. Mindaz, ami haladó gondolatnak számított, szkeptikus sötétenlátással burkolódzott önmagába, s amennyiben hangos szóval jelentkezett, eltiporta a cári államhatalom. És mégis ez a föld alá vagy számkivetésbe kényszerített eszmélkedés határozta meg a fiatal Puskin világszemléleti fejlődésének irányát.

A Napoleon ellen folytatott „hazafias háborúk“ közvetlen közelből ismertették meg az orosz nemesi fiatalság széles rétegeit a „művelt nyugattal“. Az évtizedes hadjáratok nyomán erjedésnek indult gazdasági élettelle együtt forrongásba jött az oroszországi szellemiség is. A 18. századtól *Radiscsevet* meg a szabadkőmives páholyokat örökölte. A 19. század második tizedében már kifejezetten politikai és titkostársaságokat hívott életre. Az „Orosz Lovagok“, a „Megváltás vagy a haza hú fiainak Szövetsége“; később az „északi“ meg a „déli“ Titkos Társaságok és más szervezetek, egyrészt a felbomló hűbériség mélyén megszületett gondolatokat, másrészt a nyugati haladó irodalom közvetítésével behatolt jelszavakat szórták szét az értelmiség soraiban. Ez a jórészt szegénynemesi származású, de jellegzetesen kispolgári beállítottságú intelligencia Oroszország modern szellemű átalakítását tűzte ki feladatául. Nem alkottak mindenben egységes arcvonalat. A pétervári kereskedő rétegekkel érintkező mérsékelt szárny, melyhez *Rylyejev* költő, *Turgenyev* közigazda, *Trubeckoj* herceg és mások tartoztak, alkotmányos uton, a cárizmus megreformálásával gondolta céljait elérni. Az Ukrajnában állomásozó *Csernyigov* ezred radikális tisztikara, élén *Pjeszatelj* ezredessel meg *Apostol-Muravievvel*, a cár személye ellen fordult. Köztársasági programot állított fel. A jobbágyság forradalmi megszüntetését hirdette. Gyökeres földreformot készített elő. Egyszóval: a péterváriak zsirondista módra, a „déliek“ jakobinus módon akartak felszámolni az „ancien régime“-mel. A fennálló viszonyokkal azonban mindkét szárny ellenségesen helyezkedett szembe.

Mozgalmas idők voltak ezek. Ekkor készítették elő a dekabrista felkelést. Puskin széles felületen érintkezett a forradalmi áramlattal. Alig volt a pétervári dekabristák közt egy is, akihez személyes ismeretség ne fűzte volna. Ő maga azonban külön utakon haladt. Mint régi nemesi család sarja, korán állami szolgálatba lépett. De a cári udvari környezet kulturagyilkos légköre sem tarthatta fel irodalmi fejlődését. Kezdetben, az akkoriban divatos módon, francia nyelven verselgetett. Később Byron hatása alá került, akinek munkásságát, mint a pétervári külügyi hivatal alkalmazottja ex officio tanulmányozta. Mindez mind-megannyi állomást jelentett az orosz népváltság felérzése felé megtett útjában. 1820-ban alig húsz évvel egy versével magára vonta I. Sándor haragját. Kivételesen kiméletes elbánásnak kell betudnunk, hogy nem vetették börtönbe, mint annak idején *Radiscsevet*, ugyancsak a Szabadsághoz irt Ódájáért. Puskin büntetésből a besszarábiai kormányzósághoz helyezték át. Innen később *Voroncov* odesszai kormányzóhoz került attaséi minőségben. A viszonyok fojtogatón nehezedtek rá. Ajkait már

ebben az időben is gyakran hagyta el a keserű kifakadás: „Az ördög találta ki, hogy Oroszországban szülessek, lélekkel és talentummal“. Anál csodálatosabb az a lendület, mellyel költészete az orosz haladó gondolat fejlődésével mindvégig lépést tudott tartani. Széleskörű levelezést folytat pétervári barátaival, akik közül nem egy volt tagja a titkos szervezeteknek. Miközben a dekabrista mozgalom idő előtti felkelésben robbant ki, a maga részéről ő is megtette az utat művészi alkotásának csúcsáig. Bizonyára nem véletlen, hogy az orosz nép minden fájó sebet bámulatos realizmussal, erővel és bátorsággal megelevenítő verses regénye, a *Jevgenij Onyegin* Gorkij szerint „az első orosz réalista regény“ éppen 1825-ben, a dekabrista felkelés esztendejében látott napvilágot.

Az Onyegin nem egyetlen nagyszerű műve. Puskin tolláról fáradhatatlanul ömlenek az örökszép költői, drámai, prózai és történelmi írások. Verseinek egész sora szolgál rá arra a jellemzésre, amit ő maga adott róluk: „olyanok, mint az orosz vudki; az arisztokráciának orrát csavarják, a muzsik megrészegedik tőlük“. Minden sorát a polgárság fejlődésével nekizsendülő humanista eszmélkedés hatja át. A jobbágyság sanyarú élete; az orosz viszonyok reménytelen visszamaradottsága; „szabadság“ utáni vágyakozás, amiért az értelmiség legjobbjai életüket is hajlandók voltak feláldozni.

Puskin alkotásainak legjava ugyanazon társadalmi gyökerekből fakad, melyekből Apostol-Muraviev „Katekizmusa“, Pjesztelj ezredes „Orosz Igazsága“ vagy Ryljev „Nalivajka vallomása“ és egyéb költeményei. Ő maga távolléte folytán nem vehetett részt a dekabrista felkelésben. Talán örült is ennek. Belsejében azonban azonosította magát a dekabrista törekvésekkel. Később kihívóan mondta szemébe I. Miklósnak: „Minden bizonnyal a felkelők közt lettem volna. Hála istennek, akkor nem voltam a fővárosban.“

A dekabrista lázadás leverése után elmélyülő regresszió légkörében Puskin nem maradhatott meg az elkezdett uton anélkül, hogy további üldözésnek ne tette volna ki magát. I. Miklós, a hirhedt „Harmadik Ügyosztály“ későbbi megteremtője, kérlelhetetlen szigorral látott hozzá minden haladó gondolat kiirtásához. Ha Puskin ennek ellenére is kegyelmet kaphatott és visszatérhetett Pétervárra, ugyanakkor, mikor a dekabristák legjavát kivégezték vagy a Bajkál tó vidékére száműzték, csak úgy történhetett, hogy bizonyos külsőségekben megalkudott a körülményekkel. Nem vivátozott a cézárnak az éljenzők seregével. Nem hallgatta el mindenkor különvéleményét. De nem is mondott meg mindent, ami agyát hevítette. Meghasonlott a környező világgal. Párttű volt. De továbbra is a cári udvari környezetben maradt.

Nem ő volt az egyetlen. A dekabrista értelmiség korábbi forradalmas optimizmusa mély sötétenlátásnak engedte át helyét. Csaadajevvel együtt az egész orosz értelmiség kishitüsködve tette fel a kérdést: „miért ébrednék fel?“ Puskinnal szemben azonban a hatalom urai még így is bizalmatlanok. Szigorú rendőri felügyelet alá helyezik. Minden lépését szemmel tartják. A hatóságok szemében ő mindvégig „a december 25.-i hős“, a „reformpárti“ maradt, aki „az orosz fiatalság élén áll...“ Nincsenek tekintettel mérhetetlen jelentőségére az orosz nyelv, irodalom és kultúra szempontjából. Nem ismerik fel, hogy irodalmi munkássága során megteremti az orosz irodalmi nyelvet, megnyitja az orosz réalista irodalom útját, a befejezetlenül maradt *Borisz Godunov*-ban megteremti a sokáig legjobb orosz történelmi drámát, s minden sorával maradandó értékeket teremt az orosz művelődés számára. Nem érzik át, hogy „az orosz irodalom Leonardo da Vincije“ ((Gorkij) mozog közöttük. Miköz-

ben hatalmas erőfeszítéssel halad a maga útján, intrikákat szőnek ellene, melyeknek végül is áldozatául esik.

Nehéz volna eldönteni, mennyiben szándékosan előkészített csapda volt az a párbaj, amelynek megvívására a fiatal *Dantes de Heeckeren* báróval, annak kihívó viselkedése folytán kényszerült. Annyi bizonyos, hogy Benkendorf csendőrfőnök, I. Miklós bizalmasa tudott a Puskin köré fonódó cselszövéstről. Módjában állt volna a párviadalt megakadályozni. Ha nem tette, csak azért volt, mert szívesen látta a gyűlölt ember pusztulását. A ma birtokunkban levő dokumentumok alapján nem kételkedhetünk abban, hogy Puskin haláláért az I. Miklós cárban megszemélyesült rendszer viseli a felelősséget. A kortársak közt nem hiányoztak azok, akik előre megfontolt gyilkosságnak tartották Puskin és Dantes párbaját. Temetésének körülményei valóban arra engednek következtetni, hogy sokan lélegzettek fel megkönnyebbülve a nagy költő halálhírére. Miközben az orosz nép tömegei vették körül a felravatalozott holttestét, Benkendorf titkos társaságok után szimatolt és nagy csendőrsztagokat helyezett el a szomszédos uccákban. A csendőrkiiséret akkor sem maradt el, mikor koporsóját a pszkovi kormányzóságban fekvő Mihajlovka községbe szállították, ahol egyébként felsőbb rendeletre „minden fölösleges ceremóniát“ megtiltottak. Az üldözés és a gyűlölet, mely egész életét megkeserítette, halála pillanatában sem hagyta el. De Puskin, a kor hatalmasainak ellenségeskedésétől nyomott légkörben is tudta, hogy eljön az az idő, „mikor Oroszország letépi láncait“, s százmilliók fogják magukénak vallani halhatatlan alkotásait. Ő maga írta meg a jós szavakat:

*Hirem bejárja majd a széles orosz földet,
Minden nyelven idézik egy nap nevemet.
A büszke szláv unoka, a finn, a tunguz,
Ki most még vad; s a kalmük,
Hű barátja a végtelen szteppének.*

Kovács Károly

AZ IRÓK ÉS OLVASMANYAIK. Közhalmi kitünő szerkesztésében és nemkülönben kitünő munkatársaik közreműködésével jelent meg *Könyvek könyve* címen egy módfelett érdekes és szándéka ellenére, ha magát az írói mesterséget nem is, de a mesterség gyakorlóit gyanusan dehonosztáló gyűjtemény. Miként 18 évvel ezelőtt, ez új sorozat alkalmából is vallomásra kérte fel a szerkesztő olvasmányaik felől a betű és a szellem prominenseit, érdeklődő kíváncsisággal tudakozódva azon művek iránt, amelyek világképük és eszményeik kialakulására, fejlődésére jelentős befolyással voltak és amelyek egyáltalán túlnóttek az u. n. „elővasandó könyvek“ vagy „kedves olvasmányok“ határain. Kár is tagadni, a szerkesztő nyilván úgy gondolta — és nagyon helyesen — e gyűjtemény, — garancia erre a munkatársak érdeklődési köre és az általuk oly szívesen vállalt hivatás, — például szolgálhat az avatatlanok ösztönzésére és termékeny okulására. Hisz az igényes olvasó, akinek a részére és példátmutató oktatására az ankét ebben a formában, a nagy nyilvánosság előtt megtartatott, ha nem is fuldoklik az alkotást megillető csodálat feneketlen illuziójában, de az intimitásoknak, műhelytitkoknak és egyéb eféle pokoli, vagy mondén boszorkányságoknak méltán kijáró érdeklődéssel fordul a titkok titka, a hatás, az alkotó és a mű hármasságának e rejtélyes kapcsolatait feltáró kísérlet felé. Soha illuziótvesztőbb csalódás, mint e talpraesett vallomások olvasásakor! A legkétségbeejtőbb és legrejtélyesebb az egész dologban mégis az, hogy e vallomások magukért bár kevés kivétellel majd mind helytállanak, teljes